УДК 37.032.2:37.013.77

Маріанна Горват

ДІАГНОСТИКА ВИХОВАНОСТІ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Виховна система школи передбачає постійне вивчення її стану й організацію відповідних корегуючи педагогічних впливів, що й обумовлює необхідність розроблення певних методик діагностики вихованості учнів. У статті виокремлено спектр цих методик для визначення певних якостей чи компонентів особистості. Які можна використати з метою визначення рівнів вихованості толерантності учнів початкової школи, а також для з'ясування чинників, що впливають на її становлення.

Ключові слова: *діагностика, толерантність, навчально-виховний процес початкової школи.*

Воспитательная система школы предусматривает постоянное изучение ее состояния и организации соответствующих корректирующих педагогических воздействий, что и обусловливает необходимость разработки определенных методик диагностики воспитанности учащихся. В статье выделены спектр этих методик для определения определенных качеств или компонентов личности. Которые можно использовать с целью определения уровней воспитанности толерантности учащихся начальной школы, а также для выяснения факторов, влияющих на ее становление.

Ключевые слова: *диагностика, толерантность, учебно-воспитательный процесс начальной школы.*

School educational system involves constant study of the status and organization of appropriate corrective educational influences, which necessitates the development of specific methods of diagnosis upbringing of students. The article singled range of methods to determine certain qualities or individual components. Which can be used to determine the tolerance levels of education of elementary school students, and to determine the factors that influence its development.

Key words: *diagnostics, tolerance, primary school's educational process.*

Виховання і навчання молодшого школяра відбувається в багатовимірному соціумі. Колектив молодших школярів багатогранний (мозаїчний). Мозаїчність проявляється в національному, релігійному, статевому складі, соціальному статусі і різних фізичних можливостях. Організація якісної освіти передбачає узгодженість дій між учасниками

навчально-виховного процесу, їхнє толерантне ставлення в системі відносин «учень-учень», «учитель-учень», «учень-учитель», «учень-батьки», «батьки-учень», «батьки-учитель», «учитель-батьки».

Метою статті є висвітлення різних видів діагностики для визначення рівня вихованості толерантності за означеними компонентами в учнів початкової школи.

Для повної достовірності результатів дослідження нами було використано детермінований тип вибірки представлення цільової аудиторії, що призвело до географічного розподілу, який подано в Таблиці 1.

Таблиця 1

Географічний розподіл цільової аудиторії

№ п/п	Область, місто (село)	Кількість учнів 1–4 класів
1.	Луганська область, ЗОШ І–ІІІ ст. № 2 та № 5 м. Стаханово	248
2.	Запорізька область, ЗОШ № 20 м. Бердянська	162
3.	Тернопільська область, Гусятинський р-н, ЗОШ І–ІІІ ст. с. Увисла	51
4.	Херсонська ЗОШ І–ІІІ ст. № 54	255
5.	Закарпатська область, НВК «Гармонія» та ЗОШ І–ІІІ ст. № 16 м. Мукачева	408
6.	Закарпатська область (без м. Мукачева): Углянська ЗОШ І–ІІ ст., Синевирська ЗОШ І–ІІІ ст., Синевирсько-Полянська ЗОШ І–ІІІ ст., Сасівська ЗОШ І–ІІІ ст., Вишківська ЗОШ І–ІІІ ст., Пийтерфолвівська ЗОШ І–ІІІ ст.	730
7.	Черкаська обл., м. Умань ЗОШ № 4	134
8.	Закарпатська обл., м. Ужгород Багатопрофільний ліцей «Лідер» – ЗОШ І–ІІІ ст. № 20	246
9.	Закарпатська обл., Мукачівський р-н, Чинадіївська ЗОШ І–ІІІ ст.	227

У процесі організації експерименту спиралися на методологію психолого-педагогічних досліджень С. Гончаренка [1], Т. Гурової [2], П. Ключнік [4], О. Крушельницької [5], О. Спіциної [6], А. Ширванян [7], яку вони вибудовували з урахуванням особливостей формування особистості, зокрема й у молодшому шкільному віці.

Для проведення експериментальної роботи нами обрані досить прості і доступні для дітей молодшого шкільного віку методики визначення певних якостей чи компонентів особистості. Однією з таких методик стала методика «Розклади картинки», яка складається із двох частин. Метою цієї методики є виявлення ступеня усвідомленості молодшими школярами моральних цінностей, серед яких виділялася толерантність.

Для розкриття в учнів потреб і спрямувань як стимулу їхньої

поведінки та діяльності, нами використано методику «Квітка-семицвітка», що в першу чергу передбачало виявлення в них спрямованості інтересів, егоїстичних й альтруїстських спрямувань.

В експериментальній роботі пропонувалися учням різні життєві конфліктні ситуації з метою надання допомоги товаришеві в навчанні, співпереживання іншим учням, що дало нам змогу виявити рівень толерантності як усього колективу класу, так і конкретного учня зокрема. За допомогою включення учнів у різні ситуації визначався і рівень розвитку в них емпатії.

У процесі експериментальної роботи для дослідження вихованості толерантності молодших учнів нами використовувалися проектні методики, у ході яких застосовувалися рисунки, які в такому віці найкраще дають можливість дитині висловити свої думки і почуття в кольорі та образі. Саме образотворча діяльність для дитини є природною, близькою, не вимагає великих вольових та інтелектуальних зусиль, у дитини не з'являються тривожні переживання і напруга, які характерні для ситуації опитування.

Методика «Будинок – Дерево – Людина» дала можливість визначити ряд особистісних характеристик молодших учнів, які є найбільш важливими в рамках нашого експерименту: уміння пробачати, товариськість, ворожість.

Аналіз колірної гами на рисунках учнів дав нам можливість визначити їхні особистісні характеристики і розподілити їх за п'ятибальною шкалою рівнів прояву толерантності. Рисунки аналізувалися відповідно до класифікації кольорів Х. Байнка, М. Люшера [3].

Для виявлення конфліктних зон у міжособистісних відносинах дітей нами використано візуально-вербальну методику РенеЖиля [3], яка дала нам можливість, впливаючи на ці відносини, сприяти подальшому формуванню толерантності молодших школярів. Для цього використовувалися завдання, які дозволили виявити важливі для проведеного дослідження показники особистісного розвитку учнів та отримати інформацію про ставлення кожного до людей і явищ, які їх оточують.

Результати проектних методик лягли в основу підбору матеріалу для тесту «Незакінчені речення». Сутність методики полягала в тому, що учням пропонувалися незакінчені речення, які складалися із одного або декількох слів для їх завершення в усній чи письмовій формі. Вони мали стимулювати їх на відповіді, пов'язані із завданнями нашого дослідження. Виявлялися і оцінювалися якості учнів, такі як: позитивне чи негативне ставлення до інших людей, уміння співпереживати, стримувати гнів, надавати допомогу.

Для молодшого школяра досить важко виразити у словесній формі відносини, ставлення, відчуття, почуття. Ми намагалися виявити ці якості на основі властивої цьому віку ігрової діяльності. Зокрема, дослідження вихованості рівня толерантності учнів і емоційно-моральної атмосфери у

класі здійснювалося за допомогою гри «Магазин» на основі укладання угод між покупцями і продавцями, за результатами чого учитель разом із молодшими школярами підводив підсумки здійсненої гри.

Для виявлення сформованості самооцінки молодших учнів застосовано методику Дембо-Рубінштейн, яка базується на безпосередньому оцінюванні (шкалуванні) учнями ряду особистісних якостей. Характер мотивації, ступінь її прояву, зясовувався за допомогою спостереження, опитування, анкетування – проводилося із вихованцями, вчителями, батьками.

Бесіда застосовувалася нами і під час упровадження методики «Новий однокласник», спрямованої на виявлення толерантного ставлення молодших школярів до нової людини. Кожному була запропонована різна ситуація вступу в клас нового учня, для розв'язання якої пропонувалося відповісти на запитання: «Як ви себе будете вести у даній ситуацій, щоб новий учень швидко знайшов підтримку у класі?».

Традиційно під час дослідження застосовувався метод включеного і невключеного спостереження для співвіднесення суб'єктивних суджень молодших учнів про толерантність, їх реальну поведінку, уточнення даних, отриманих за допомогою інших методів дослідження.

Особливо ефективним було спостереження в ситуації вільного вибору, так як в умовах навчального середовища, наприклад на уроках, легко діагностуються вихованці, поведінка яких досить відхиляється від норми, тобто є інтолерантною. Це пов'язано з тим, що більшість учнів у стандартних ситуаціях, виконуючи вказівки вчителів, можуть і не проявити своєї істинної толерантності. Спостереження у ситуації, яка не регламентується спільною діяльністю, дозволяло відповісти на питання: чи вміють учні домовлятися, приходити до спільного рішення, як вони це роблять і які докази наводять: вмовляють, переконують, примушують тощо? Під час дослідження фіксувалося ставлення до результатів діяльності свого партнера за партою, аналізувалися мовні висловлювання.

Отже, рівень вихованості толерантності молодших учнів виявлявся під час аналізу асоціацій учнів, результатів використаних проектних методик, тестування, у ході індивідуальних і групових бесід з ними, організації ігор на виявлення ставлення до однокласників, під час спостереження за вихованцями в навчальній та позанавчальній діяльності, у процесі анкетування і бесід з учителями та батьками. За результатами проведеної діагностики складався індивідуальний профіль вихованості толерантності молодшого школяра, що відображає компоненти сформованості досліджуваної якості, а також підраховувалися узагальнені кількісні та якісні характеристики.

Так, показниками інформаційно-когнітивного компонента нами визначено: розуміння сутності толерантності особистості, механізмів її прояву та усвідомлення необхідності її виявлення у щоденній життєдіяльності; знання моральних норм поведінки, прийняті у соціумі та

усвідомлення доцільності їх дотримання. Діагностика визначених показників толерантності молодших школярів здійснювалась за допомогою розроблених нами завдань:

1. Підбір кольорової шкали: вчитель-експериментатор пропонує учням переглянути фрагмент мультфільму «Пригоди кота Леопольда» і підібрати «кольорові слова» для його характеристики, з яких створити «веселку» і дати відповідь на запитання: «Якими якостями можна охарактеризувати кота Леопольда? За які його вчинки ми можемо називати його толерантним?» Метою завдання євиявлення вміння учнів визначати позитивні риси характеру.

2. Використання рисунків «Свято моєї сім'ї»: вчитель-експериментатор, після проведеної вступної бесіди, пропонує учням намалювати улюблене свято своєї сім'ї із традиційними звичаями. Метою завдання є виявлення рівня теоретичних знань про народні свята.

3. Незакінчені речення: вчитель пропонує подумати над реченнями і закінчити їх малюнками або невеличкими творами. На дошці заздалегідь приготовлені речення: Якби я був/була вітром, то...; якби я був/була зіркою, то...; якби я опинився(лась) на Місяці, то...; якби я жив(ла) у чудовому замку, то...; та ін. Після закінчення роботи пропонувалося учням за бажанням зачитати свої відповіді або показати свої малюнки однокласникам. Це робота творча, під час якої відкривається внутрішній світ учня, його особливості, індивідуальність.

Для дослідження рівня вихованостімотиваційно-ціннісного компонента (виявленнясступеня прояву емпатійності та толерантного ставлення, повноти почуттів до рідних та оточення, адекватності сприймання та виявлення емоційного ставлення до однокласників, ровесників, старших, слабших запропоновані завдання:

1. «Улюблена тварина»: вчитель-експериментатор пропонує учням переглянути предметні малюнки із зображенням тварин. Після перегляду учні вибирають «свій» трафарет тварини і розфарбовують його. Метою завдання євиявлення творчих здібностей молодших школярів та емоційної чуйності до обраної тварини.

2. «Надай допомогу»: учням пропонувалося написати (або намалювати) того із свого близького оточення, хто потребує допомоги, та записати, чому саме.Метою завдання є виявлення в учнів здатності до співпереживання, рівень співчуття, доброти до тих, хто оточує

3. Зроби аплікацію друга: учням пропонувалося вибрати матеріал для аплікації: трафарет, кольорові «елементи чоловічка», на яких були записані ознаки характеру друга та ставлення до них. Результатом стали «кольорові друзі». Готові підписувалися. Метою завдання буловиявити здатність молодших школярів до адекватного сприймання тих, які є іншими.

Для дослідження вихованості інструментально-поведінкового

компонента толерантності (рівень оволодіння школярами уміннями толерантної поведінки) запропоновані наступні завдання:

1. «Спільна гра»:вчитель пропонує учням гру. Кожному учневі пропонувалася головна роль і вибір партнерів по грі. Після чого учням ставилося запитання: «Чому саме їх ти вибрав(-ла)?». Метою завдання євиявлення вміння гратися і спілкуватися в колективі, допомагати один одному.

2. «Як би ти вчинив (-ла), якби…»: Для виконання цього завдання використалися тести:

1) Уяви, що до вас у клас прийшов хлопчик з обмеженими можливостями. Як би ти вчинив (-ла): а) запропонував свою допомогу у підготовці уроків, виконанні спільних завдань; б) спілкувався з ним лише тоді, коли він сам щось запитає або вчитель дасть доручення; в) не став з ним спілкуватися, ігнорував його, бо він не може бігати, стрибати.
2) По дорозі додому тебе попросили перевести через дорогу маленьку дівчинку. Ти: а) переведеш із задоволенням; б) відмовишся; в) переведеш бо треба.
3) В автобусі на призначене місце для дітей сів однокласник і зробив вигляд, що він не бачить жінку з дитиною. Що б ти зробив би: а) запропонував йому встати; б) зробив вигляд, що не бачиш сам; в) відійшов від них.

3. «Аналіз ситуації»: вчитель зачитує учням проблемну ситуацію, учні обговорюють її, обґрунтовують власну інтерпретацію. Метою завдання євиявлення здатності молодших школярів вибирати шляхи розв’язання певних обіграних ситуацій.

За допомогою даної діагностики на констатувальному етапі нашого ексеперименту встановлено, що причинами низького рівня толерантності учнів 1 класу є несформованість у них знань про норми моралі й загальнолюдські цінності, умінь використовувати їх у різних видах діяльності, у сприйнятті та ставлення до поведінкових проявів інших людей, несформованістьумінь толерантної поведінки, усвідомлених дій і вчинків, заснованих на конструктивних способах взаємодії, рівноправному спілкуванні, умінні слухати іншого, володіти собою; невміння учнями сприяти згуртуванню колективу, реалізації толерантних цінностей у ситуації вільного вибору. Аналіз тематики уроків та позакласних заходів також свідчить про недостатню увагу вчителів до процесу виховання толерантних взаємостосунків учнів.

Перспективи нашого дослідження будуть спрямовані на розробку нових і удосконалення вище описаних форм діагностики вихованості толерантності в учнів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гончаренко Л. А. Виховання толерантності – запорука діалогу культур / Л. А. Гончаренко, В. В. Кузьменко // Педагогіка толерантності. – 2004. – № 4. – С. 11–14.
2. Гурова Т. Ю. Виховання толерантності молодших школярів як цілеспрямований педагогічний процес / Т. Ю. Гурова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. – зб. наук. пр. : / редкол. : Т. І. Сущенко (голов. ред.) та ін. – Запоріжжя, 2011. – Вип. 13 (66). – С. 227–233.
3. Коробко С. Л. Робота психолога з молодшими школярами : методичний посібник / С. Л. Коробко, О. І. Коробко. – 2-ге вид. – К. : Літера ЛТД, 2008. – 416 с.
4. Ключник П. И. Формирование толерантности у младших школьников в подвижно-игровой деятельности [Электронный ресурс] / П. И. Ключник. – Режим доступа: http://lib.sportedu.ru/press/TPFK/2007N5/p63-67.htm/, свободный. – Название с экрана.
5. Крушельницкая О. И. Психологические условия формирования толерантности у младших школьников : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Крушельницкая Ольга Игоревна; Моск. псих.-соц. ин-т. – Москва, 2009. – 170 с.
6. Спицына О. А. Психологические условия формирования когнитивного и поведенческого компонентов толерантности у младших школьников в образовательной среде : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Спицына Оксана Александровна. – Казань, 2006. – 221 с.
7. Ширванян А. Э. Формирование толерантності младших школьников в процессе педагогического общения : дис. канд. пед. наук : 13.00.01 / Ширванян Аревик Эрниковна; Сев.-Осет. гос. ун-т им. К. Л. Хетагурова. – Ставрополь, 2008 – 230 с.